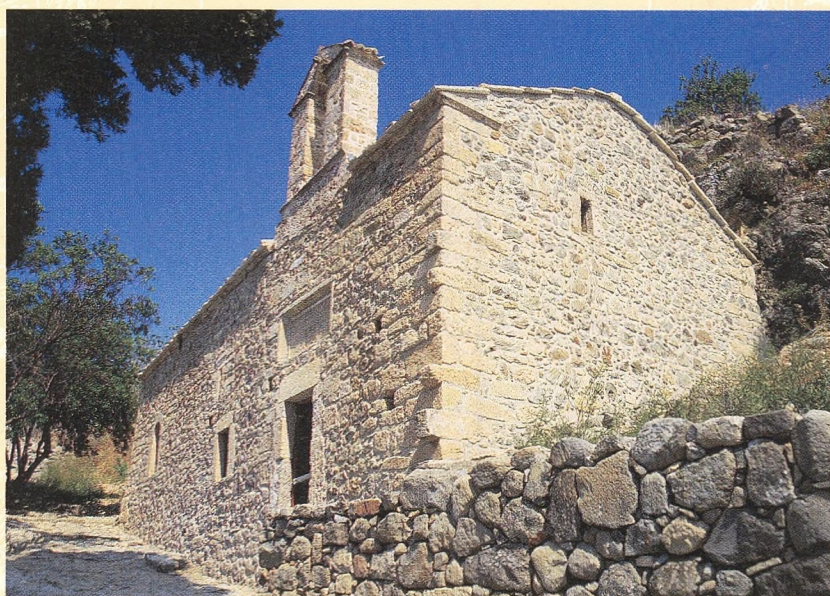

Ο ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ο “ΚΑΘΟΛΙΚΟΣ” ΣΤΗΝ ΠΑΛΙΑΧΩΡΑ ΤΗΣ ΑΙΓΙΝΑΣ

Ελληνική Εταιρεία
για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Ο ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ο “ΚΑΘΟΛΙΚΟΣ”
ΣΤΗΝ ΠΑΛΙΑΧΩΡΑ ΤΗΣ ΑΙΓΙΝΑΣ

© Ελληνική Εταιρεία
για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς
Τριπόδων 28, 105 58 Αθήνα

ΑΘΗΝΑ 2001
ISBN 950-86492-7-7

Η αποκατάσταση του Ι. Ναού του Αγίου Γεωργίου και η έκδοση
αυτού του εντύπου έγιναν με τη χορηγία του Ιδρύματος Α.Γ. Λεβέντη

Ὅπως αυθορμητῶς και εκ βάθους καρδίας χαιρετίζω την έκδοση του παρόντος εντύπου, με την ευκαιρί της ολοκληρώσεως των εργασιών αποκαταστάσεως και ανακαίνσεως του ιερού αού του αγίου Γεωργίου του “Καθολικού”, ο οποίος δεσπόζει στην πλατεία της Παληαχώρας Αγίνης.

Η Παληαχώρσπηρξε ο τόπος των νεανικών μας θρησκευτικών αναζητήσεων και περιπάτων. Νεανικοί ορματισμοί, θρεμμένοι από την ομορφιά του τοπίου, το άρωμα των αγριολούλουδων και τουμοσχολίβανου, ζυμωμένοι με την όλη ιστορία και τους “μύθους” του μεσαιωνικού αυτού οικισιού, του “νησιωτικού Μυστρά”, που ακόμη και σήμερα αποτελούν δι’ ημάς αναψυχή, νικητήριε δύναμη και καταφυγή στις δύσκολες και πολυεύθυνες μέριμνες της εκκλησιαστικής μας διακνίας. Εξάλλου, η γειννίαση, η συνύπαρξη σχεδόν, Παληαχώρας και αγίου Νεκταρίου μεταπποούν τον χώρο αυτό σε εξόχως προσφιλή και ενδιαφέροντα, θρησκευτικώς και ιστορικώς, αδαπάνητον αληθώς πνευματικό θησαυρό.

Ὡς πρόεδρος της “Παναγινητικής Επιτροπής για την διάσωση της Παληαχώρας”, διάδοχος του πολιού και γχιού Μητροπολίτου πρώην Ὑδρας κ. Ιεροθέου, του πολλὰ κοπιάσαντος και ανυστάτως μεριμνήσαντος για την διαφύλαξη αυτής από την καταστροφική μανία του επί δεκαετίες ατός αυτής λειτουργήσαντος λατομείου, επιθυμώ να απευθύνω λόγους δοξολογίας και ευχαριστίας. Δοξολογίας μεν προς τον Τρισάγιον Θεόν, διότι εφθάσαμε στην πασχάλια αυτήν ώρα, απολαμβάνοντες όλοι τους καρπούς των κόπων μας. Ευχαριστίας δε προς όλους, όσοι εκοπίσαν, εμόχησαν και εργάσθησαν για την πραγμάτωση του έργου, για την γενικώτερη προβολή της Παληαχώρας, και μάλιστα προς ένα έκαστον των μελών της επιτροπής, για την άσφoη και ολοπρόθυμη συνεργασία μας.

Ευγνωμόνως ευχαριστώ τα μέλη της “Ελληνικής Εταιρείας για την προστασία του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομίας”, γιατί αγάπησαν, αγκάλισαν και εστήριξαν τους στόχους και τις προσπάθειες της επιτροπής για την διάσωση των πολιτιστικών μας θησαυρών, που ενσαρκώνουν την ψυχή και το είναι μας.

Εξαιρέτως και όλως αβιάστως ευχαριστώ εκ ψυχής το “Ίδρυμα Α.Γ. Λεβέντη”, για την γεννναία οικονομική συμπαράσταση, χάρις στην οποία εφθάσαμε στο σημερινό αίσιο αποτέλεσμα.

Ευχαριστίες απευθύνω, τέλος, και στον εκλεκτό διευθυντή της 2^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων κ. Χαράλαμπον Πένναν, για την ολόθυμη και ευγενική συνεργασία του και την προώθηση των εκάστοτε παρουσιαζομένων ειδικών προβλημάτων. Η συμβολή των υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού υπήρξε καθοριστική και ουσιαστική, επιδιώξή μας δε είναι η στενή συνεργασία μαζί τους, προκειμένου σε κάθε περίπτωση να επιτυγχάνουμε τα κατά το δυνατόν άριστα αποτελέσματα.

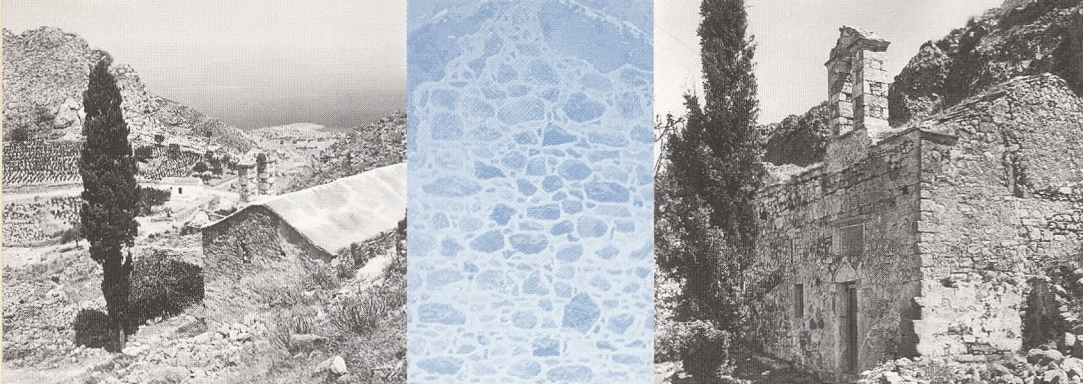
Εύχομαι σε όλους υγεία, ευόδωση και προκοπή στα έργα σας, ευελπιστώ δε να αναδειχθούν και άλλοι χορηγοί και ευεργέτες, ώστε εν πνευματική χαρά να αξιωθούμε να εορτάσουμε πολλές ακόμη παρόμοιες ευτυχισμένες στιγμές.

Με αναστάσιμες ευχές, τιμή και αγάπη

Ο Μητροπολίτης

Ο Ὑδρας, Σπετσών και Αγίνης

Εφραίμ

ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΑ *ιστορικό και αρχαιολογικό περίγραμμα*

Χαράλαμπος Πέννας,
Διευθυντής Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Αργοσαρωνικού-Κυκλάδων

Η πρώτη ιστορία της **Παλαιοχώρας** μας είναι άγνωστη. Είναι πιθανόν οι Αιγινίτες να άρχισαν να εγκαθίστανται στον απόκρημνο λόφο της στα τέλη του 9ου αιώνα, ύστερα από τις συνεχείς πειρατικές επιδρομές των Αράβων, που έπληξαν την παραθαλάσσια πόλη. Ωστόσο, παλαιοχριστιανικά αρχιτεκτονικά μαρμάρινα μέλη υποδηλώνουν ότι ο χώρος της Παλαιοχώρας είχε συνεχή οικιστική δραστηριότητα, που μαρτυρείται άλλωστε από την αρχαιότητα. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο μπορούμε να υποθέσουμε ότι στα τέλη του 9ου αιώνα ο οικισμός της Παλαιοχώρας, πάνω σε απόκρημνο βράχο, μακριά από τη θάλασσα και τα εχθρικά καράβια, άρχισε να προσελκύει όλο και περισσότερους κατοίκους, να αυξάνεται πληθυσμιακά και να εξελίσσεται σε νευραλγικό οικιστικό πυρήνα του νησιού.

Δεν έχουν διασωθεί άμεσες μαρτυρίες από τη μεσοβυζαντινή περίοδο, μέχρι το 1204, ενώ από τις 35 εκκλησίες που σώζονται στο λόφο της Παλαιοχώρας ελάχιστες χρονολογούνται πριν το 1450. Η καταστροφή του Βαρβαρόσα το 1537, σε συνδυασμό με τις μετέπειτα τύχες της Παλαιοχώρας, αλλοίωσαν κατά πολύ την αρχική εικόνα της.

Μια από τις αξιολογότερες εκκλησίες που δεσπόζει στη μοναδική πλατεία της Παλαιοχώρας, τη λεγόμενη του “φόρου” είναι ο **Άγιος Γεώργιος ο Καθολικός** ή Παναγία η Φορίτισσα.

Στις δυτικές υπώρειες του λόφου έχει ανοικοδομηθεί ο ναός του Αγίου Διονυσίου, η Μητρόπολη της Παλαιοχώρας, η λεγόμενη **Επισκοπή**. Στη σημερινή του μορφή πρόκειται για δρομικό μονόχωρο ναό με τρούλλο και πλάγιο κλίτος. Ο ναός του 14ου-15ου αιώνα ανακαινίστηκε το 15ο-16ο αιώνα και υπέστη νέα αναστήλωση το 1610. Μορφολογικά υπάρχουν βάσιμες ενδείξεις παλαιότερης φάσης του μνημείου πριν το 14ο αιώνα, με τη μορφή τετρακλόνιου εγγεγραμμένου σταυροειδούς με τρούλλο που θα πρέπει να καταστράφηκε επί της δυναστείας των Κοσπένων.

Μαρμάρινη επιγραφή, η οποία σήμερα βρίσκεται εντοιχισμένη στο μεταγενέστερο δίδυμο ναό του **Αγίου Γεωργίου** και **Αγίου Δημητρίου του Κάστρου** της Παλαιοχώρας, αναφέρεται στην ανοικοδόμηση του ναού του αρχαγγέλου Μιχαήλ από τον Κωνσταντίνο Βριένη, το έτος 1293.

Το όνομα Βρυένιος υποδηλώνει ότι μεγάλες βυζαντινές οικογένειες κατοικούσαν ή σχετιζόνταν με την Αίγινα, παρά τη φράγκικη κατάκτηση. Οι περισσότεροι ναοί της Παλαιοχώρας ήταν ιδιωτικοί και πιθανόν οι νάρθηκες τους να χρησιμοποιήθηκαν ως ταφικά μνημεία.

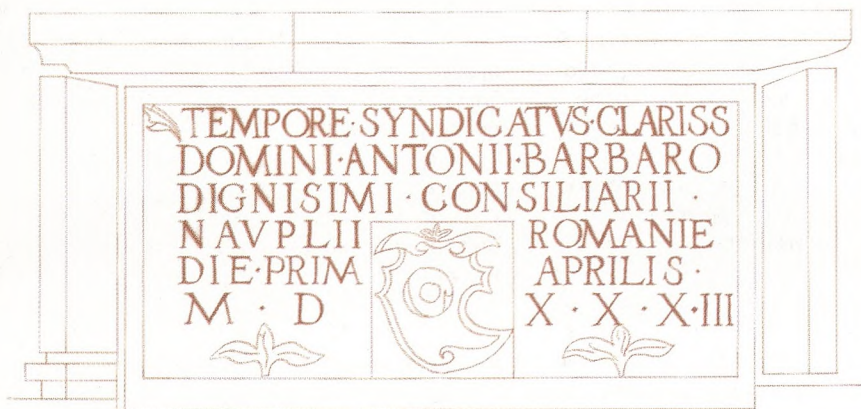
Κατηφορίζοντας την ανατολική πλευρά του Κάστρου και περνώντας μπροστά από τους μονόχωρους καμαροσκέπαστους ναούς, **Άγ. Ελευθέριο, Άγ. Μηνά και Άγ. Μακρίνα**, συναντούμε το διδυμο ναό της **Άγ. Κυριακής** που η ανατολική του πλευρά ενσωματώνει τμήμα της εξωτερικής αμυντικής οχύρωσης του οικισμού. Ο ναός της Άγ. Κυριακής αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα του 17ου αιώνα και κέντρο της Παλαιοχώρας μετά την καταστροφή της από τον Βαρβαρόσα.

Άλλη παλιά εκκλησία, νοτιότερα του ναού της Άγ. Κυριακής, είναι ο σταυροειδής με τρούλλο ναός του **Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου**. Προχωρώντας δυτικά του ναού του Αγ. Ιωάννου Θεολόγου συναντούμε τον τρουλλαίο ναό των **Ταξιάρχων** κάτω από το Κάστρο και τους μονόχωρους καμαροσκεπείς δρομικούς μεταβυζαντινούς ναούς **Άγ. Νικόλαο, Άγ. Ευθύμιο, Άγ. Δημήτριο**. Κατηφορίζοντας το λόφο νοτιοδυτικά και περνώντας από το μονόχωρο ναό του **Άγ. Αθανασίου** και το διδυμο ναό του **Άγ. Χαράλάμπους**, καταλήγουμε στο ναό του **Άγ. Νικολάου του Μαύρικα** που βρίσκεται στην ευρύτερη περιοχή της Παλαιοχώρας και τμήμα της τοιχογράφησης του χρονολογείται με επιγραφή το 1330.

Αξίζει να σημειωθεί ότι το κάστρο της Παλαιοχώρας κτίστηκε από τους κατοίκους της το 1462, κατά τη διάρκεια δηλαδή της πρώτης Βενετοκρατίας (1451-1540). Πιο συγκεκριμένα, οι κάτοικοι κατάφεραν να οχυρώσουν την κορυφή του λόφου με χρήματα που έλαβαν από τους Ενετούς με αντάλλαγμα την κάρα του Αγ. Γεωργίου, η οποία εφυλάσσεται στον Άγ. Γεώργιο Καθολικό και η οποία στη συνέχεια μεταφέρθηκε στη Βενετία, στο ναό του Αγ. Γεωργίου του Μείζονος (San Giorgio Maggiore). Μάλιστα λέγεται ότι ο κάθε άρχοντας της Παλαιοχώρας πήρε το ποσόν των 100 δουκάτων για την οχύρωση της πόλης.

Η όψη της Παλαιοχώρας, όπως έχει προαναφερθεί, άλλαξε ριζικά όταν ο Βαρβαρόσα κατέλαβε την πόλη το 1537 και δεν άφησε τίποτα όρθιο. Το 1540 με την παραχώρηση της Αίγινας στους Τούρκους η ζωή ξανάρχισε στην Παλαιοχώρα. Οι εκκλησίες επισκευάστηκαν και χτίστηκαν νέα σπίτια. Ο περιηγητής Andre Thevet, ο οποίος επισκέφθηκε το νησί το 1555, αναφέρει ότι η Παλαιοχώρα είχε επανδρωθεί και υπήρχαν σε αυτήν πολλοί κάτοικοι. Το 1654 η πόλη γνώρισε για μια ακόμη φορά την καταστροφή. Ο Φραγκίσκος Μοροζίνι ζήτησε να του παραδοθεί η Αίγινα, της οποίας οι κάτοικοι φαίνεται ότι είχαν εμπλακεί σε πειρατικές εξορμήσεις. Τα γεγονότα δεν εξελίχτηκαν ομαλά με αποτέλεσμα ο Μοροζίνι να καταλάβει την Παλαιοχώρα, να γκρεμίσει τις οχυρώσεις, να λεηλατήσει και να καταστρέψει την πόλη.

Η δεύτερη Ενετοκρατία στην Αίγινα (1687-1715) συνοδεύτηκε με νέα περίοδο ακμής της Παλαιοχώρας, η οποία σταδιακά απέκτησε μέρος από την παλιά της ευημερία. Κατά την δεύτερη Τουρκοκρατία (1715-1821) η τύχη της είχε πολλές διακυμάνσεις. Στα μέσα περίπου του 18ου αιώνα ο Τούρκος περιηγητής Εβλιγιά Τσελεπί που επισκέφθηκε την Παλαιοχώρα περιγράφει με θαυμασμό το φρούριο και αναφέρει ότι γύρω από αυτό σώζονται πεντακόσια λιθόκτιστα σπίτια, τα περισσότερα από τα οποία ανήκαν στους “άπιστους ραγιάδες”. Αντίθετα η εικόνα που δίνουν οι περιηγητές του 18ου αιώνα είναι διαφορετική. Για παράδειγμα το 1817 ο Boblaye περιγράφει την Παλαιοχώρα ερειπωμένη με ογδόντα σπίτια μόνο και ο Trant, που έφθασε στο νησί γύρω στο 1830, σημειώνει την πλήρη εγκατάλειψη του οικισμού. Πράγματι, μετά την απελευθέρωση οι λιγοστοί κάτοικοι της Παλαιοχώρας άρχισαν να συγκεντρώνονται στην αρχαία παραθαλάσσια πρωτεύουσα του νησιού.

ΑΗ-ΓΙΩΡΓΗΣ Ο Καθολικός

Δρ. Χάρις Α. Καλλιγά,
Αρχιτέκτων, Διευθύντρια Γενναδείου Βιβλιοθήκης

Ανάμεσα στους 33 ή και περισσότερους ναούς της εγκαταλελειμμένης και αινιγματικής μεσαιωνικής Αίγινας, ο Αη-Γιώργης ο Καθολικός ή Παναγία η Φορίτισσα είναι από τους αξιολογότερους. Βρίσκεται λίγο ψηλότερα από το "Σταυρό" στο φαρδύ καλντεριμωμένο μονοπάτι προς την Επισκοπή, μπροστά στο χώρο όπου, σύμφωνα με την παράδοση, βρισκόταν η επίσημη, ίσως και η μόνη, πλατεία της πόλης, με το χαρακτηριστικό, μεγάλο κυπαρίσσι, ένα από τα λίγα δένδρα που έχουν απομείνει στον αρχαιολογικό χώρο.

Η ιστορία του έχει συνδεθεί με την μεταφορά της κάρας του Αγίου Γεωργίου στην Αίγινα από τους Αραγωνέζους κυριάρχους στα τέλη του 14ου αιώνα, όπου και παρέμεινε ως την μεταφορά της τον 15ο αιώνα στην πατρίδα τους τη Βενετία από τους τότε κυριάρχους του νησιού. Με το ναό έχει επίσης συσχετιστεί η επίσκεψη το 1533, κατά την διάρκεια της Α' Βενετοκρατίας, του Βενετού αξιωματούχου Antonio Barbaro, λόγω της επιγραφής που είναι εντοιχισμένη πάνω από τη θύρα του ναού. Από αυτές τις πληροφορίες βέβαια δεν προσφέρονται συγκεκριμένα στοιχεία σε σχέση με την ιστορία του ίδιου του ναού στη σημερινή κατάστασή του. Άλλωστε και η ιστορία ολόκληρης της Παλιαχώρας χαρακτηρίζεται από μια απροσδιοριστία, μια ουσιαστική έλλειψη τεκμηριωμένων και συγκεκριμένων πληροφοριών και αυτή θα έπρεπε να είναι η πρωταρχική φροντίδα στο μέλλον για τη συστηματική μελέτη του εξαιρετού αυτού μνημειακού συνόλου.

Ο ναός του Αγίου Γεωργίου του Καθολικού είναι μονόχωρος, με εσωτερικές διαστάσεις περίπου 10,80x3,90 μέτρα. Καλύπτεται από οξυκόρυφο θόλο, ο οποίος φέρει ενδιάμεσα δύο ενισχυτικά τόξα. Οι δύο μακρείς παράλληλοι τοίχοι, έχουν προσανατολισμό ανατολικό και δυτικό. Στον δυτικό, όπου βρίσκεται η θύρα εισόδου και τα δύο παράθυρα, υπάρχουν τρία

τυφλά τόξα, ενώ στον ανατολικό δύο τόξα και, αντί τρίτου, η κόγχη του ιερού, τοποθετημένη ιδιόρρυθμα στον κατά μήκος τοίχο προς τη βορεινή πλευρά. Μπροστά από την κόγχη είναι χτισμένοι υπό γωνιάν οι δύο τοίχοι του τέμπλου που διαμορφώνουν τον χώρο του ιερού. Η κατασκευή είναι από αργολιθοδομή με χρήση πωρόλιθου για τα τόξα, το θόλο και τα περιθώρια των ανοιγμάτων, που δεν είναι ιδιαίτερα επιμελημένα. Αρχαία σπόλια έχουν χρησιμοποιηθεί σε ορισμένα από αυτά, όπως και στην Αγία Τράπεζα, ενώ ένα κορινθιακό κιονόκρανο, που βρισκόταν στο εσωτερικό του ναού, μεταφέρθηκε πρόσφατα από την Αρχαιολογική Υπηρεσία στην Επισκοπή. Στο δάπεδο του ναού είναι στρωμένες πέτρες σχετικά μεγάλες. Εξωτερικά οι επιφάνειες του ναού είναι απλές και ακόσμητες, εκτός από ένα απλό λοξότμητο γείσο στη βάση της επικάλυψης του θόλου. Η βενετσιάνικη επιγραφή που μνημονεύει την επίσκεψη του Βενετού αξιωματούχου το 1533, δεν είναι βέβαιο ότι είναι στην αρχική της θέση. Το μικρό χαριτωμένο καμπαναριό φαίνεται να έχει προστεθεί σε άλλη φάση από την κατασκευή του ναού.

Οι τοιχογραφίες είναι διαφόρων εποχών, δεν σώζονται όμως τμήματα που να μπορούν να χρονολογηθούν πριν από τον 17ο αιώνα.

Κανένα από τα μορφολογικά ή οικοδομικά χαρακτηριστικά του ναού δεν επιτρέπει να τον χρονολογήσουμε νωρίτερα από τον 16 ή τον 17 αιώνα, ούτε διακρίνονται στην κατασκευή υπολείμματα από παλαιότερες φάσεις. Και αυτό το πρόβλημα εμπίπτει στο γενικότερο θέμα της έλλειψης τεκμηριωμένων στοιχείων και της ιστορικής ασάφειας που χαρακτηρίζει γενικά την Παλιαχώρα. Θα χρειαστούν πολλές ειδικές μελέτες διαφόρων ειδών που θα δώσουν συγκριτικά στοιχεία τα οποία θα επιτρέψουν να αποσαφηνιστούν τα προβλήματα.

Ο ναός, όπως και οι περισσότεροι στο χώρο της μεσαιωνικής πόλεως, ήταν εγκαταλελειμμένος και με πολλά προβλήματα. Σημαντικές ρωγμές είχαν εμφανιστεί στο θόλο και στους στενούς τοίχους, ο δυτικός τοίχος είχε αποχωριστεί από το υπόλοιπο οικοδόμημα, υπήρχε έντονη υγρασία που κατέστρεφε τις τοιχογραφίες, η στέγη αντί πλακών έφερε επίστρωση τσιμέντου που είχε ρωγμές και πολλά ακόμη.

Η ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΠΑΛΙΑΧΩΡΑΣ

Μιχαήλ Μαράς,
Αρχιτέκτων

Από τη διενεργηθείσα αρχική αυτοψία για την καταγραφή και τη γενική εκτίμηση των ζημιών των υφισταμένων μνημείων της Παλιαχώρας συμπερασματικά καταλήγουμε στα εξής:

- Υφίσταται άμεσος κίνδυνος κατάρρευσης των ακόλουθων μνημείων: Αγίου Γεωργίου του Καθολικού, που ήδη ολοκληρώθηκε η αναστήλωση, Αγίου Ευθυμίου.
- Υφίσταται σχετικός κίνδυνος κατάρρευσης άλλων τριών μνημείων: Αγίου Δημητρίου, Αγίου Ιωάννου Προδρόμου και Αγίου Γεωργίου και απαιτείται σύντομα επισκευή τους ή υποστήλωση - αντιστήριξη - στεγάνωσή τους.
- Έχουν ήδη καταρρεύσει προ πολλού (στέγαση και μικρό ή μεγάλο μέρος της τοιχοποιίας) τέσσερα μνημεία: Παναγία του Γιαννούλη, Αγία Βαρβάρα, Άγιος Αθανάσιος και Αγία Κρυπτή, καθώς και οι κινστέρνες του Κάστρου εκτός από μία.
- Τα υπόλοιπα μνημεία, εκτός των μικρότερων στατικών ζημιών που παρουσιάζουν, κατά κανόνα έχουν πρόβλημα υγρασίας από τη στέγαση και περιφερειακά στην τοιχοποιία από μπάζα, χόρτα κτλ.

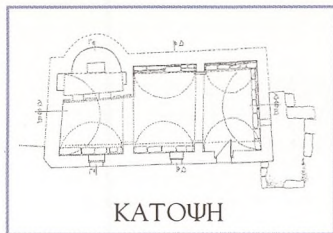
Από τον Οκτώβριο του 1993 γνωστοποιήθηκε από την Παναγιγνητική Επιτροπή στην 1η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων και στο Υπουργείο Πολιτισμού, στο διευθυντή Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων καθηγητή Νικόλαο Ζία, ότι συνεστήθη επιστημονική επιτροπή υπό την προεδρία του επίκουρου καθηγητή του ΕΜΠ κ. Γεωργίου Προκοπίου και υπέβαλαν, μετά από αυτοψία, έκθεση-γνωμάτευση με συμπεράσματα και προτάσεις και ζητήθηκε η συνδρομή και η άδεια της αρμόδιας εφορείας για την πραγματοποίηση των απαραίτητων προκαταρκτικών εργασιών.

Τον Ιανουάριο του 1995 υποβάλλεται, εκπονηθείσα από τον υποφαινόμενο, η μελέτη αποκατάστασης για τον Ιερό Ναό του Αγίου Γεωργίου του Καθολικού στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στα πλαίσια ενός ανεξάρτητου Πανευρωπαϊκού Προγράμματος Κοινοτικής Ενίσχυσης για την αποκατάσταση ιστορικών κτισμάτων, και η ίδια μαζί με τις μελέτες άλλων τριών ναών υποβάλλεται στην αρμόδια Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

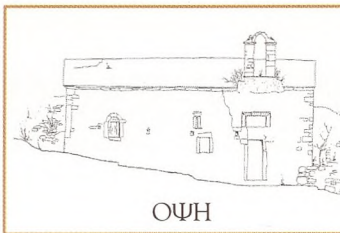
Το Μάρτιο του 1995 η Ε.Ε. σε ειδική τελετή στις Βρυξέλλες με απονομή τιμητικής διάκρισης βράβευσε την υποβληθείσα μελέτη μου και ενέκρινε ενίσχυση της χρηματοδότησης του έργου. Το Μάρτιο του 1996 η μελέτη του Αγίου Γεωργίου του Καθολικού, φτάνει στο Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο (ΚΑΣ).

Η μελέτη μετά από μερικούς μήνες εγκρίνεται, ενώ παράλληλα εγκρίνεται και από τη Διεύθυνση Αναστήλωσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων η έναρξη ορισμένων εργασιών στον Άγιο Στέφανο, καθώς και οι προκαταρκτικές εργασίες στις υπόλοιπες εκκλησίες σύμφωνα με την αρχική έκθεση-εισήγηση του 1993.

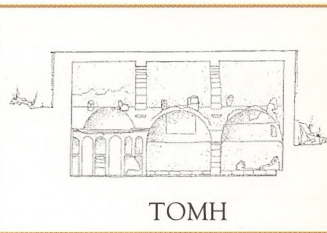
Αρχίζουν οι προκαταρκτικές εργασίες καθαρισμού και πρόχειρης στεγάνωσης των ναών της Παλιαχώρας, ενώ παράλληλα συνεχίζονται οι εργασίες αποτυπώσεων, με αποτέλεσμα στο τέλος του 1996 να έχουν συμπληρωθεί οι πλήρεις μελέτες πέντε από τους κυριότερους ναούς της Παλιαχώρας και να έχουν συμπληρωθεί οι λεπτομέρειες αποτυπώσεως συνολικά είκοσι τεσσάρων ναών, από το σύνολο των τριάντα ενός ναών της Παλιαχώρας, και έξι τελείως ερειπίων, σχεδόν στα θεμέλια, με ελάχιστα εμφανή ίχνη.

ΚΑΤΟΨΗ

ΟΨΗ

ΤΟΜΗ

Το 1997 αρχίζουν οι επιτρεπόμενες από την έγκριση του ΚΑΣ εργασίες στον Άγιο Στέφανο και στη συνέχεια στον Άγιο Γεώργιο τον Καθολικό. Υπάρχει ακόμα η μεγάλη δυσκολία της μεταφοράς των υλικών τα οποία στις περισσότερες εκκλησίες, όπως και στον Άγιο Γεώργιο τον Καθολικό, μπορούν να μεταφερθούν μόνο με ζώα, τα οποία σχεδόν δεν υπάρχουν στην Αίγινα. Το Μοναστήρι της Παναγίας έχει τρία ζώα διαθέσιμα γι' αυτή τη δουλειά και μας έχει βοηθήσει πολύ. Τα υλικά έρχονται στο Σταυρό σε σακιά και από εκεί τα φορτώνουν στα ζώα και τα μεταφέρουν στις διάφορες εκκλησίες, και συζητάμε για εκατοντάδες σακιά με ασβέστη, άμμο, χαλίκι, τσιμέντο και άλλα υλικά ακόμα και νερό. Εδώ, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι ορισμένα υλικά δεν είναι δυνατόν να μεταφερθούν με ζώα, όπως μακριά μαδέρια ή λατάκια, σιδερένιες σκαλωσιές κι άλλα και μεταφέρονται με τα χέρια.

Το 1998 σχεδόν τελειώνουν τα χρήματα της επιτροπής. Αρχίζει αγωνιώδης προσπάθεια εξεύρεσης χρημάτων. Τον Ιανουάριο του 1999, μετά από σχετικά αιτήματα της Παναγιηντικής Επιτροπής και μεγάλη προσπάθεια, εγκρίνεται μέσω της Ελληνικής Εταιρείας για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς από το Ίδρυμα Α. Γ. Λεβέντη η χρηματοδότηση του έργου του Αγίου Γεωργίου του Καθολικού μέχρι του ποσού των 30.000.000 δρχ.

Ο διευθυντής της αρμόδιας Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων κ. Πέννας δείχνει ενδιαφέρον για την Αίγινα, και έτσι ολοκληρώθηκαν οι εργασίες αποκατάστασης του ναού του Αγίου Γεωργίου του Καθολικού και ευελπιστούμε να συνεχίσουν οι εργασίες στον Άγιο Διονύσιο και το ασκητήριο (κελί) του Αγίου Διονυσίου.

Συγκεκριμένα, στην αποκατάσταση του ναού του Αγίου Γεωργίου περιελήφθησαν οι εργασίες καθαρισμού, στεγανώσεων, αποστραγγίσεων, στερέωσης και εξομάλυνσης του θόλου, καθώς και η αποκατάσταση των τοιχογραφιών από τη συντηρήτρια κ. Αλίκη Σημαντώνη. Έγινε, επίσης, η επικάλυψη της στέγης με σχιστολιθικές πλάκες και η κατασκευή των κεράμων στρωτήρων-καλυπτήρων, όπως ήταν η αρχική τους μορφή και ακόμα φαίνεται σε αρκετές εκκλησίες των οποίων η στέγη δεν επισκευάστηκε και δεν έχει αλλοιωθεί. Οι πλάκες αυτές παραγγέλθηκαν καθ' υπόδειξη της Υπηρεσίας στην Κρήτη.

*Απόσπασμα από ομόνυμο άρθρο, δημοσιευμένο στο περιοδικό "Η Αιγιναία", τεύχος 2, Αίγινα, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2000, σσ. 19-138

ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΘΟΛΙΚΟΣ

Οι Τοιχογραφίες

Χαράλαμπος Πέννας,
Διευθυντής Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Αργοσαρωνικού-Κυκλάδων

Η τοιχογράφηση στο εσωτερικό του ναού σώζεται αποσπασματικά και ανήκει σε τέσσερις φάσεις ζωγραφικής.

Η πρώτη φάση χρονολογείται πριν το 17ο αιώνα και ίχνη της διακρίνονται στο βόρειο τοίχο του ναού και ειδικότερα στο χώρο της ποδέας κάτω από τα μεταγενέστερα διάχωρα με τις παραστάσεις ιεραρχών. Δεν διασώζει διακοσμητικά μοτίβα ή μορφές παρά μόνο τμήμα της κάτω κόκκινης ταινίας του πλαισίου που γωνιάζει και ίσως ελάχιστα ίχνη πτυχώσεων.

Στη δεύτερη φάση που είναι δυνατό να χρονολογηθεί το 17ο αιώνα, περιλαμβάνονται οι ιεράρχες του βόρειου τοίχου του ναού, η Άκρα Ταπείνωση στη βόρεια κόγχη του Ιερού και η Παναγία της κόγχης του Ιερού.

Οι **ιεράρχες** δεν σώζονται ακέραιοι και έχουν κατανεμηθεί σε δύο διάχωρα που ορίζονται από κόκκινη ταινία. Στο δεξιό διάχωρο παριστάνονται οι τρεις Ιεράρχες ολόσωμοι μετωπικοί, με την αρχιερατική στολή (πολυσταύρια φελόνια και ωμοφόρια, στιχάρια με ανοιχτούς χρωματισμούς, επιτραχήλια και επιγονάτια). Υψώνουν το δεξί χέρι σε ευλογία και με το αριστερό συγκρατούν κλειστό ευαγγέλιο. Η πυκνή σκούρα γενειάδα της μοναδικής μορφής που σώζει τμήμα του κεφαλιού, μας οδηγεί στο Μέγα Βασίλειο. Η μεσαία μορφή διαφοροποιείται ως προς την απόδοση του φελονίου και ίσως πρόκειται για τον Χρυσόστομο. Η τρίτη μορφή θα μπορούσε να ταυτιστεί με το Γρηγόριο Θεολόγο.

Στο διπλανό διάχωρο σώζεται, από τη μέση και κάτω, η μορφή ενός τέταρτου ιεράρχη χωρίς πολυσταύριο φελόνιο και μόνο ένα μικρό τμήμα από το πολυσταύριο φελόνιο του πέμπτου ιεράρχη.

Η παράσταση της **Άκρας Ταπείνωσης** καταλαμβάνει ολόκληρο το τύμπανο της κόγχης που διανοίγεται στο βόρειο τοίχο του Ιερού. Στο βαθυγάλαζο κάμπο με λευκά κεφαλαία γράμματα: Ι Ακρ[ια Τα] // πύνοσις. Ι(ησού)[ς] // Χ(ριστός). Μ(ήτη)ρ Θ(εο)[ύ]. Ο α[γ]λιος / Ιω(άννης) ο Θεο // λόγος. Ο νεκρός Χριστός, ντυμένος μόνο ένα λευκό περιζώμα με κόκκινες πτυχώσεις στέκει μέσα σε σαρκοφάγο από λευκό μάρμαρο και φορεί ακάνθινο στεφάνι στα μαλλιά που κατεβαίνουν πλούσια στους ώμους. Έχει το κεφάλι γυρτό, με τα μάτια κλειστά και τα τρυπημένα από τα καρφιά χέρια είναι δεμένα μπροστά στην κοιλιακή χώρα. Πάνω από το κεφάλι διακρίνονται οι κεραίες του σταυρού που είναι πίσω του. Αριστερά και δεξιά σε μικρότερη κλίμακα απεικονίζονται η Παναγία και ο Ιωάννης σε στάσεις που έχουν συνήθως στη Σταύρωση. Η παρουσία της Άκρας Ταπείνωσης στο χώρο του Ιερού έχει μια ιδιαίτερη ευχαριστιακή - λειτουργική σημασία και θυμίζει φορητές εικόνες με παραστάσεις Επιταφίου, στον απλό τύπο του Χριστού-Αμνού επάνω από την Ωραία Πύλη σε ναούς της Κρήτης και της Πάτμου ήδη από τις αρχές του 17ου αιώνα.

Στο τεταρτοσφαίριο της κόγχης απεικονίζεται η **Παναγία** δορυφορούμενη από δύο σεβίζοντες αγγέλους σε προτομή. Η Θεοτόκος παριστάνεται σε προτομή, δεομένη με το Χριστό Εμμανουήλ

μπροστά στο στήθος της. Φοράει χρυσοπερίκλειστο μαφόριο με σταυρόσχημο κόσμημα. Η παράσταση αυτή αποτελεί προφανώς παραλλαγή της καθιερωμένης βυζαντινής παράστασης κατά την οποία ο Χριστός Εμμανουήλ προβάλλεται στο στήθος της Θεοτόκου μέσα σε μετάλλιο και αποτελεί μια εικονιστική έκφραση της Παναγίας κυοφορούσας και κατ' επέκταση της Θείας Ενσάρκωσης.

Στο τρίτο στρώμα ζωγραφικής που δεν απέχει πολύ χρονολογικά από το προηγούμενο, περιλαμβάνονται οι Άγιοι Θεόδωροι στη νότια στενή πλευρά του κτιστού τέμπλου, οι Άγιοι Γεώργιος και Δημήτριος στο δυτικό και ανατολικό τοίχο του ναού αντίστοιχα καθώς και τα διακοσμητικά φυτικά μοτίβα στην πρόσοψη και στα τόξα του κτιστού τέμπλου.

Οι **Άγιοι Θεόδωροι** παριστάνονται στο νότιο τοίχο του κτιστού τέμπλου εξωτερικά ως μάρτυρες, όρθιοι, μετωπικοί ολόσωμοι, με χιτώνα και ιμάτιο, κρατώντας στο δεξί τους χέρι σταυρό και υψώνοντας το αριστερό με ανοιχτή την παλάμη μπροστά στο στήθος. Στο ύψος των ώμων, στο βαθυγάλαζο κάμπο, σώζονται με κεφαλαία οι επιγραφές: (Θε)όδωρος και Θεόδωρος.

Στο δυτικό τοίχο ο σγουρομάλλης και αγένειος **Άγιος Γεώργιος** ντυμένος με στρατιωτική στολή - γαλάζιο χιτώνα, θώρακα καφέ και ανοιχτοκόκκινο μανδύα - παριστάνεται έφιππος σε λευκό άλογο που καλπάζει προς τα δεξιά και καρφώνει το μακρύ κοντάρι στο στόμα του δράκοντα, αστάνος με φολίδες που κείτεται ανάσκελα. Το βάθος της σύνθεσης, στο κάτω μέρος, γεμίζουν βουνα με ελαφρά πρισματικές απολήξεις. Στο ύψος της παλάμης του δεξιού του χεριού με κεφαλαία: ο Αγ(ιος) Γεω / ρ[γι] /ος]. Ο τύπος αυτός επαναλαμβάνει εικονογραφικό αρχέτυπο που ανάγεται στην παλαιολόγεια εποχή και τον διακρίνει η αμεσότητα πλαστικής φόρμας με ένα είδος εκζήτησης, στοιχεία της ύστερης μεταβυζαντινής εποχής.

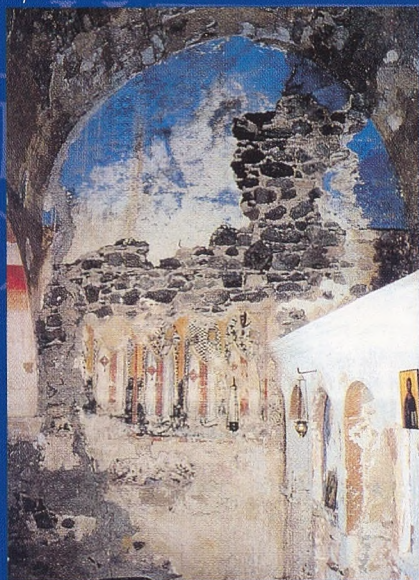
Αντίστοιχα με τον Άγιο Γεώργιο, στον ανατολικό τοίχο, με αρκετές συμπληρώσεις σε φθορές της ζωγραφικής επιφάνειας, παριστάνεται αγένειος στρατιωτικός άγιος, από τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά ο **Άγιος Δημήτριος**, έφιππος σε κόκκινο άλογο με μαύρες σπλές, να φονεύει με το δόρυ του το βούλγαρο τσάρο Ιωαννίτη (το Σκυλογιάννη). Φοράει σκούρο γαλάζιο χιτώνα, θώρακα λευκό με ώχρα στο κάτω μέρος και κόκκινο μανδύα (αναπετάριν), ο οποίος απλώνεται λοξά πίσω ώστε να κλείνει η σύνθεση. Σε μεταβυζαντινές φορητές εικόνες συχνά εικονίζεται ο Άγιος Δημήτριος πάνω σε κόκκινο άλογο, όπως για παράδειγμα στο τρίπτυχο: τα Εισόδια της Θεοτόκου και άγιοι του Βυζαντινού Μουσείου (BM 8042), σε εικόνα του μουσείου Αντιβουνιώτισσας στην Κέρκυρα και στη συλλογή της Εκατονταπυλιανής Πάρου. Στο εσωράχιο του τόξου οι θολίτες έχουν βαφεί με ώχρα, κόκκινο και βαθυγάλαζο χρώμα, στοιχείο που δείχνει δυτικότροπη επίδραση.

Στο τελευταίο στρώμα ζωγραφικής, πιθανότατα του 18ου αιώνα, ανήκει η μπροστινή πλευρά του κτιστού τέμπλου με τις μορφές Χριστός-Παναγία-Αγ. Ιω. Πρόδρομος-Αγ. Γεώργιος που είναι πολύ φθαρμένες.

PORE·SYNDICATVS·CLA
MINI·ANTONII·BARBA
NISIMI·CONSILIAR

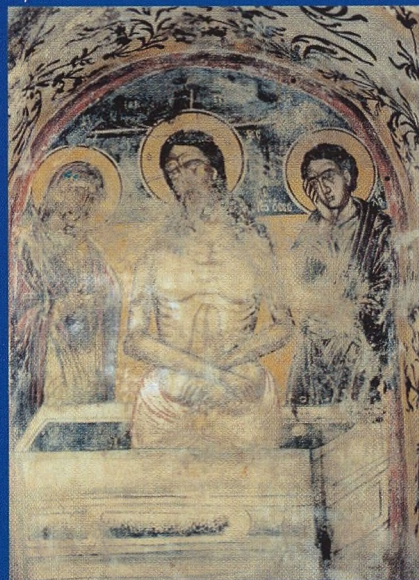
Πριν

Μετά

Πριν

Μετά

Η ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ Η ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΩΝ

Αλίκη Σημαντώνη - Μπόκολα
Συντηρήτρια Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης

Τον Απρίλιο του 1999, εγκρίθηκε από τη 2η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων και από τη Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού, η μελέτη για την προστασία (προληπτική συντήρηση) των τοιχογραφιών του ναού κατά τη διάρκεια της αναστήλωσής του (επισκευή της θολωτής στέγης, εργασίες στις εσωτερικές πλευρές της τοιχοποιίας) καθώς και η πλήρης συντήρηση και αποκατάσταση αυτών μετά την περάτωση της αναστήλωσης.

Η μελέτη -που τεκμηριώθηκε με πλήρη φωτογραφική και σχεδιαστική καταγραφή της τότε κατάστασης διατήρησης των τοιχογραφιών- συνοψίζεται στις ακόλουθες επισημάνσεις:

- Ολική απώλεια τοιχογραφιών σε εκτεταμένες περιοχές.
- Τρεις σωζόμενες φάσεις / στρώματα τοιχογράφησης.
- Εμφανή προβλήματα σταθερότητας του κονιάματος των τοιχογραφιών.
- Επιχρίσματα, με ασβέστη, μέρους των τοιχογραφημένων επιφανειών.
- Επεμβάσεις, με τσιμεντοκονιάματα, στις ακμές των τοιχογραφιών που καλύπτουν μέρος του γραπτού διακόσμου.
- Κονιορτοποίηση των χρωστικών.
- Εκτεταμένη αποφλοίωση της ζωγραφικής.
- Απώλεια της ζωγραφικής επιφάνειας και διατήρηση μόνο του υποστρώματος.
- Χρωστικές μεταβολές.
- Ενδείξεις βιολογικής δραστηριότητας (μούχλα).
- Εκτεταμένοι σχηματισμοί αλάτινων πέπλων, κυρίως στον ανατολικό τοίχο του κυρίως ναού και στην κόγχη του ιερού.

Επειδή η αναστήλωση του μνημείου και κυρίως η επισκευή της στέγης και οι εργασίες στο εσωτερικό του ναού βρίσκονταν σε εξέλιξη, κρίθηκε απαραίτητο να γίνουν αρχικά ορισμένες σωστικές επεμβάσεις (προληπτική συντήρηση).

Η πλήρης συντήρηση και αποκατάσταση των τοιχογραφιών άρχισε τον Σεπτέμβριο του 2000 από την υπογράφουσα και εξαμελές συνεργείο συντηρητών, και κρίναμε ως αναγκαίες τις ακόλουθες επεμβάσεις:

- Αφαίρεση όλων των τσιμεντοκονιαμάτων.
- Στερέωση των περιοχών όπου το υπόστρωμα είχε αποκολληθεί από το υποστήριγμα (τοιχοποιία).
- Στερέωση της ζωγραφικής επιφάνειας και του σαθρού υποστρώματος.
- Αφαίρεση των νεώτερων κονιαμάτων και των επιχρισμάτων ασβέστη, όπου αυτά δεν είχαν κρυσταλλοποιηθεί.
- Αφαίρεση των μεταγενέστερων επιζωγραφίσεων.
- Καθαρισμό της ζωγραφικής επιφάνειας από αιθάλη και ρύπους.
- Απολύμανση - καθαρισμό της ζωγραφικής επιφάνειας από βιολογικές προσβολές (μούχλα).
- Αφαίρεση, όπου ήταν δυνατόν, από τη ζωγραφική επιφάνεια, της μεμβράνης που είχε δημιουργηθεί από κάποιο συνθετικό διάλυμα, σε προηγούμενη συντήρηση των τοιχογραφιών.
- Αφαίρεση των αλάτινων πέπλων με χημικό και μηχανικό τρόπο, όπου ήταν δυνατόν.
- Περιμετρική στερέωση των τοιχογραφικών με νέο κονίαμα, κατασκευασμένο από υλικά αντιστρεπτά, συγγενή με εκείνα της κατασκευής των τοιχογραφιών.

Σχεδιασμός: YALOS DESIGN CONSULTANTS

Οι παλιές φωτογραφίες της Παλιαχώρας και του Ι. ναού του
Αγ. Γεωργίου της σελ. 4 προέρχονται αντίστοιχα από τα
αρχεία του ΕΜΠ και του Μουσείου Μπενάκη

